FARG‘ONA VILOYATIDA HUNARMANDCHILIK MARKAZLARI SALOHIYATIDAN FOYDALANISH ASOSIDA TURISTIK XIZMATLARNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Olimjonova Farog‘at Dilmurod qizi

Farg‘ona davlat universiteti

Turizm va menejment kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada Farg‘ona viloyatida hunarmandchilik markazlari salohiyatidan samarali foydalanish asosida turistik xizmatlarni rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Hududning Rishton, Marg‘ilon va Qo‘qon shaharlarida shakllangan an’anaviy hunarmandchilik maktablarining turizm industriyasidagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Hunarmandchilik markazlarini turistik destinatsiyalar bilan integratsiyalash, tajribaga asoslangan turistik xizmatlarni tashkil etish, raqamli platformalardan foydalanish va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish yo‘nalishlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijasida hunarmandchilik markazlari, turistik tashkilotlar va raqamli xizmatlar o‘rtasidagi hamkorlikka asoslangan tashkiliy-iqtisodiy model taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: *hunarmandchilik, hunarmandchilik markazlari, turistik xizmatlar, hunarmandchilik turizmi, turistik mahsulot, madaniy meros, raqamli platforma, turistik destinatsiya, iqtisodiy mexanizm, Farg‘ona viloyati.*

Abstract: The article examines the improvement of mechanisms for developing tourism services through the effective utilization of handicraft centers in the Fergana region. It analyzes the tourism potential of traditional handicraft schools in Rishtan, Margilan, and Kokand. Particular attention is given to integrating handicraft centers into tourism destinations, developing experience-based tourism services, implementing digital platforms, and strengthening public-private partnerships. The study proposes an organizational and economic model based on cooperation between handicraft centers, tourism enterprises, and digital service providers.

Keywords: *handicrafts, handicraft centers, tourism services, craft tourism, tourism product, cultural heritage, digital platform, tourism destination, economic mechanism, Fergana region.*

Jahon turizm industriyasida kuzatilayotgan zamonaviy tendensiyalar turistlarning sayohat davomida nafaqat tarixiy obidalar va tabiiy maskanlarni tomosha qilishga, balki mahalliy aholining turmush tarzi, milliy qadriyatlari, urf-odatlari va an’anaviy ishlab chiqarish jarayonlari bilan yaqindan tanishishga bo‘lgan qiziqishi ortib borayotganini ko‘rsatmoqda. Bu esa madaniy turizm, etnoturizm va hunarmandchilik turizmi kabi yo‘nalishlarning ahamiyatini oshirmoqda. Hunarmandchilik turizmi hududning tarixiy-madaniy merosini iqtisodiy resursga aylantirish, mahalliy ishlab chiqaruvchilar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va turistik xizmatlar assortimentini kengaytirish imkonini beruvchi istiqbolli yo‘nalishlardan biridir. Uning asosiy xususiyati turistlarning hunarmandchilik mahsulotlarini tomosha qilish yoki xarid qilish bilan cheklanmasdan, ularni tayyorlash jarayonida bevosita ishtirok etishi, hunarmandlar bilan muloqot qilishi va mahalliy madaniy muhitni his etishiga asoslanadi. O‘zbekistonning tarixiy-madaniy merosi va milliy hunarmandchilik an’analari mamlakatda ushbu turizm yo‘nalishini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Xususan, Farg‘ona viloyati qadimiy hunarmandchilik maktablari, mahalliy ishlab chiqarish an’analari va o‘ziga xos madaniy muhiti bilan ajralib turadi. Viloyatning Rishton tumanida kulolchilik, Marg‘ilon shahrida ipakchilik, atlas va adras to‘qish, Qo‘qon shahrida esa yog‘och o‘ymakorligi, zargarlik, kashtachilik va boshqa xalq amaliy san’ati yo‘nalishlari rivojlangan. Mazkur hududlar hunarmandchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan bir qatorda, turistlar uchun yangi taassurotlar va interaktiv xizmatlar yaratish imkoniyatiga ham ega. Shunga qaramasdan, hunarmandchilik markazlarining mavjud salohiyatidan turistik xizmatlarni rivojlantirishda kompleks foydalanish, hunarmandlar va turistik tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, raqamli marketing imkoniyatlarini kengaytirish hamda hududiy turistik marshrutlarni shakllantirish masalalari dolzarb hisoblanadi. Shu jihatdan mazkur maqolaning maqsadi Farg‘ona viloyatidagi hunarmandchilik markazlari salohiyatidan foydalanish asosida

turistik xizmatlarni rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, ilmiy abstraksiyalash, mantiqiy umumlashtirish, hududiy tahlil va SWOT tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida Farg‘ona viloyatidagi hunarmandchilik markazlari va ular bilan bog‘liq turistik xizmatlar tizimi belgilandi. Tadqiqot predmetini hunarmandchilik markazlarining turistik salohiyatidan foydalanish, turistik xizmatlarni tashkil etish hamda ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish bilan bog‘liq tashkiliy-iqtisodiy munosabatlar tashkil etadi. Tadqiqotning hududiy qamrovi Rishton, Marg‘ilon va Qo‘qon hunarmandchilik markazlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu hududlar hunarmandchilik turlari, tarixiy-madaniy xususiyatlari va turistik mahsulot yaratish imkoniyatlari nuqtayi nazaridan o‘rganildi. Maqola nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo‘lib, unda maxsus so‘rovnoma yoki dala tadqiqoti natijalari mavjud deb da’vo qilinmaydi. Farg‘ona viloyatining turistik salohiyatini shakllantirishda hunarmandchilik markazlari muhim o‘rin tutadi. Mazkur markazlarda nafaqat milliy mahsulotlar ishlab chiqariladi, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan kasbiy mahorati ham namoyon bo‘ladi. Hunarmandchilik markazlarining turizm uchun ahamiyati ularning ishlab chiqarish faoliyatidan tashqari, sayyohlar uchun yangi taassurotlar va interaktiv tajribalar yaratish imkoniyatida namoyon bo‘ladi.n Masalan, Rishton tumani o‘zining qadimiy kulolchilik maktabi va o‘ziga xos sirlangan sopol buyumlari bilan mashhur. Ushbu hududda turistlar kulolchilik mahsulotlarini tomosha qilish, ularni tayyorlash jarayoni bilan tanishish, kulolchilik charxida ishlash va o‘z qo‘llari bilan sopol buyum yaratish imkoniyatiga ega bo‘lishlari mumkin. Kulolchilik ustaxonalariga ekskursiyalar, amaliy mahorat darslari, milliy kulolchilik tarixi bo‘yicha taqdimotlar va buyurtma asosida mahsulot tayyorlash xizmatlari hududning turistik jozibadorligini oshirishi mumkin. Marg‘ilon shahri esa o‘zining asosiy hunarmandchilik ustunligi ipakchilik, atlas va adras ishlab chiqarish an’analari bilan bog‘liq. Ipak mahsulotlarini tayyorlashning bosqichlarini turistlarga namoyish etish, jumladan, ipak ipini olish, tabiiy bo‘yash, mato to‘qish va milliy naqshlarni shakllantirish jarayonlari asosida maxsus turistik dasturlar tashkil etish mumkin. An’anaviy

to‘qimachilikka bag‘ishlangan festival va tadbirlar ushbu yo‘nalishning turistik imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Qo‘qon shahriga keladigan bo‘lsak, tarixiy-madaniy merosi va milliy hunarmandchilik an’analari bilan ajralib turadi. Yog‘och o‘ymakorligi, milliy bezak san’ati, kashtachilik va boshqa hunarmandchilik yo‘nalishlari shahar turistik mahsulotining muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Tarixiy obidalar bilan hunarmandchilik ustaxonalari faoliyatini uyg‘unlashtirish orqali turistlarga kompleks madaniy-tanishuv xizmatlarini taklif etish mumkin. Ushbu uch hududning o‘zaro to‘ldiruvchi hunarmandchilik ixtisoslashuvi Farg‘ona viloyati miqyosida yaxlit hunarmandchilik turistik marshrutini shakllantirish uchun asos bo‘la oladi.

Hududda hunarmandchilikning tarixiy an’analari va ishlab chiqarish imkoniyatlari mavjud bo‘lishiga qaramasdan, ushbu salohiyatdan turistik xizmatlarni rivojlantirishda kompleks foydalanish bo‘yicha ayrim tashkiliy-iqtisodiy masalalar saqlanib qolmoqda. Jumladan, hunarmandchilik markazlari va turistik tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlikni tizimlashtirish, turistlar uchun interaktiv xizmatlarni kengaytirish, raqamli targ‘ibot va onlayn bronlash imkoniyatlarini rivojlantirish, hududiy marshrutlarni yagona turistik paketga birlashtirish hamda xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish zarur.

Ichki omillar	Tashqi omillar
Kuchli tomonlar: qadimiy hunarmandchilik maktablari; hududiy ixtisoslashuv; noyob milliy mahsulotlar; hunarmand ustalar tajribasi.	Imkoniyatlar: madaniy turizmga talab; raqamli marketing; xalqaro festivallar; turoperatorlar bilan hamkorlik; elektron savdo.
Zaif tomonlar: xizmatlarni standartlashtirish zarurati; raqamli ko‘rinishning yetarli emasligi; turistik paketlar cheklanganligi; xorijiy tillardagi axborot ehtiyoji.	Tahdidlar: boshqa destinatsiyalar bilan raqobat; mavsumiy talab; hunarmandchilik an’analarining uzilishi xavfi; logistika va infratuzilma cheklovlari.

Hunarmandchilik va turizm integratsiyasiga asoslangan turistik mahsulotlarni ishlab chiqish bu alohida hunarmandchilik markazlarini yagona turistik marshrutga birlashtirish maqsadga muvofiq. Shu maqsadda “Farg‘ona hunarmandchilik yo‘li” nomli marshrutni ishlab chiqish taklif etiladi. Mazkur yo‘nalish Qo‘qon–Rishton–Marg‘ilon zanjiri asosida tashkil etilib, tarixiy obidalar, hunarmand ustaxonalari, mahorat darslari, milliy taomlar va mahalliy mahsulotlar savdosini yagona turistik paketga birlashtirishi mumkin.m Zamonaviy turistlar uchun mahsulotni shunchaki tomosha qilishdan ko‘ra, uni yaratish jarayonida ishtirok etish muhim tajriba hisoblanadi. Shu sababli “Bir kun hunarmand bilan”, “O‘z

qo‘ling bilan yarat” va “Milliy hunar sirlari” kabi dasturlarni ishlab chiqish taklif etiladi. Bunda turistlar kulolchilik charxida ishlash, ipak to‘qish jarayonini kuzatish, milliy naqshlar bilan ishlash yoki hunarmand ustoz rahbarligida kichik mahsulot tayyorlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Hunarmandchilik markazlari faoliyatini yagona raqamli axborot va bronlash platformasi orqali birlashtirish taklif etiladi. Platformada hunarmandlar va ustaxonalar haqidagi ma’lumotlar, turistik xizmatlar katalogi, mahorat darslarini bronlash, elektron to‘lov, mahsulot buyurtma qilish, yetkazib berish, virtual ekskursiyalar va turistlar fikr-mulohazalarini joylashtirish imkoniyatlari bo‘lishi lozim. Axborotning o‘zbek, ingliz va rus tillarida taqdim etilishi xorijiy turistlar uchun qulaylik yaratadi. Hunarmandchilik markazlari, turoperatorlar, mehmonxonalar, transport tashkilotlari va mahalliy hokimliklar o‘rtasida hamkorlik shartnomalarini shakllantirish zarur. Bunda davlat tomonidan infratuzilma, tashkiliy va axborot ko‘magi, xususiy sektor tomonidan esa investitsiya, xizmatlarni boshqarish, marketing va sotuv faoliyati amalga oshirilishi mumkin. Hamkorlikning iqtisodiy shartlari, xizmatlar narxi, daromad taqsimoti va sifat talablari shartnomalarda aniq belgilanishi lozim. Hunarmandlar va turistik xizmat ko‘rsatuvchi xodimlar uchun xorijiy tillar, mehmondo‘stlik, mijozlar bilan muloqot, raqamli marketing, onlayn savdo va xizmat ko‘rsatish standartlari bo‘yicha qisqa muddatli o‘quv dasturlarini tashkil etish maqsadga muvofiq. Bu xizmatlar sifati va turistlar qoniqishini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot doirasida Farg‘ona viloyatida hunarmandchilik markazlari salohiyatidan foydalanish asosida turistik xizmatlarni rivojlantirishning besh bosqichli tashkiliy-iqtisodiy modeli taklif etiladi:

1-bosqich – resurs salohiyatini aniqlash: hunarmandchilik markazlari, ustaxonalar, tarixiy obyektlar, hunarmandlar va mahalliy mahsulotlar reyestrini shakllantirish hamda ularning turistik imkoniyatlarini baholash.

2-bosqich – turistik mahsulot yaratish: ekskursiyalar, mahorat darslari, madaniy tadbirlar va mahsulot xaridini yagona turistik xizmatlar paketiga birlashtirish.

3-bosqich – tashkiliy-iqtisodiy hamkorlik: hunarmandlar, turoperatorlar, mehmonxonalar, transport tashkilotlari va davlat idoralari o‘rtasida hamkorlik mexanizmini yo‘lga qo‘yish.

4-bosqich – raqamli targ‘ibot va sotish: yagona platforma, elektron katalog, onlayn bronlash, elektron to‘lov va xalqaro marketing vositalaridan foydalanish.

5-bosqich – samaradorlikni baholash: turistlar soni, xizmatlardan tushgan daromad, hunarmandlar daromadi, bandlik, turistlar qoniqishi va hududda qolish davomiyligini monitoring qilish.

Modelning asosiy xususiyati hunarmandchilik markazlarini faqat ishlab chiqarish va savdo obyektlari sifatida emas, balki turistlarga kompleks xizmat ko‘rsatuvchi hududiy markazlar sifatida rivojlantirishdan iborat. Modelning amaliy natijasi turistik qiymat zanjirini shakllantirish, ya’ni hunarmandchilik mahsulotini yaratishdan tortib uni turistga namoyish etish, tajriba xizmatini ko‘rsatish va sotishgacha bo‘lgan jarayonlarni o‘zaro bog‘lash orqali ta’minlanadi. Taklif etilayotgan mexanizmlarning samaradorligini baholashda miqdoriy va sifat ko‘rsatkichlaridan foydalanish lozim. Bunda boshlang‘ich holat va joriy etishdan keyingi natijalarni taqqoslash asosiy yondashuv sifatida olinadi.

Baholash yo‘nalishi	Asosiy indikator	Kutilayotgan natija
Turistik talab	Hunarmandchilik markazlariga tashrif buyuruvchilar soni	Tashriflar oqimining ko‘payishi
Iqtisodiy natija	Turistik xizmatlardan tushgan daromad	Qo‘shimcha daromad manbalari
Tadbirkorlik	Turistik xizmat taklif qiluvchi hunarmandlar soni	Hunarmandlar ishtirokining kengayishi
Bandlik	Yaratilgan yangi ish o‘rinlari	Mahalliy bandlikning oshishi
Xizmat sifati	Turistlar qoniqish darajasi	Takroriy tashrif va ijobiy tavsiyalar
Raqamlashtirish	Onlayn bronlash va elektron savdo hajmi	Bozorga chiqish imkoniyatlarining kengayishi
Hududiy rivojlanish	Turistlarning hududda qolish davomiyligi	Mahalliy xizmatlarga talabning oshishi

Turistik xizmatlardan tushadigan daromadni baholashda quyidagi soddalashtirilgan yondashuvdan foydalanish mumkin: umumiy tushum (R) turistlar soni (N) va bir turistning o‘rtacha xarajati (P) ko‘paytmasiga teng: $R = N \times P$. Taklif etilayotgan xizmatlar joriy etilgach, turistlar soni va o‘rtacha xarajatdagi o‘zgarishlar alohida kuzatilishi lozim. Sof iqtisodiy samarani aniqlash uchun esa qo‘shimcha tushumdan xizmatlarni tashkil etish,

marketing, transport, materiallar va mehnat xarajatlari chegiriladi. Aniq hisob-kitoblar hududiy statistik ma’lumotlar va korxonalar hisoboti asosida amalga oshirilishi kerak.

Maqolaning ilmiy-amaliy yangiligi Farg‘ona viloyatidagi hududiy ixtisoslashgan hunarmandchilik markazlari salohiyatini turistik xizmatlar qiymat zanjiriga integratsiyalashga asoslangan tashkiliy-iqtisodiy modelni taklif etish bilan belgilanadi. Mazkur yondashuvda hunarmandchilik resurslari, interaktiv tajriba xizmatlari, raqamli bronlash va savdo, turoperatorlar bilan kooperatsiya hamda samaradorlik indikatorlari yagona tizim sifatida qaraladi. Modelning amaliy ahamiyati hududiy turistik mahsulotlarni diversifikatsiyalash va hunarmandlar daromad manbalarini kengaytirishga qaratilgan.

Farg‘ona viloyatidagi Rishton, Marg‘ilon va Qo‘qon hunarmandchilik markazlari hududiy turizmni diversifikatsiyalash uchun muhim madaniy va iqtisodiy resurs hisoblanadi. Ularning o‘ziga xos ixtisoslashuvi yagona hududiy hunarmandchilik turistik mahsulotini shakllantirish imkonini beradi. Hunarmandchilik markazlarining turistik salohiyatidan samarali foydalanish uchun ishlab chiqarish, namoyish etish, interaktiv tajriba, mahsulot savdosi va boshqa turistik xizmatlarni yagona qiymat zanjiriga birlashtirish zarur. “Farg‘ona hunarmandchilik yo‘li” turistik marshrutini Qo‘qon–Rishton–Marg‘ilon yo‘nalishida ishlab chiqish va uni turoperatorlar takliflariga kiritish taklif etiladi. Hunarmandchilik markazlarida “Bir kun hunarmand bilan” va “O‘z qo‘ling bilan yarat” kabi interaktiv xizmatlarni joriy etish turistlarning hududda o‘tkazadigan vaqtini mazmunli tashkil etish hamda qo‘shimcha daromad yaratishga xizmat qiladi. Hunarmandlar, ustaxonalar, turistik xizmatlar va mahsulotlarni birlashtiruvchi ko‘p tilli raqamli axborot va bronlash platformasini shakllantirish zarur. Hunarmandlar, turoperatorlar, mehmonxonalar va transport tashkilotlari o‘rtasida hamkorlik shartnomalarini rivojlantirish, xizmatlar sifati va daromad taqsimoti shartlarini aniq belgilash lozim. Taklif etilayotgan mexanizmlarning samaradorligini turistlar soni, xizmatlardan tushgan daromad, hunarmandlar daromadi, bandlik, onlayn savdo va turistlar qoniqishi indikatorlari asosida muntazam baholab borish maqsadga muvofiq. Umuman olganda, hunarmandchilik markazlari salohiyatidan foydalanish asosida turistik xizmatlarni rivojlantirish Farg‘ona viloyatining turistik jozibadorligini oshirish, mahalliy hunarmandlarning iqtisodiy faolligini kuchaytirish, yangi

ish o‘rinlarini yaratish va milliy madaniy merosni xalqaro miqyosda targ‘ib etishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi PF-5242-son “Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasining turizm va hunarmandchilik sohalarini rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlari. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi: https://lex.uz/

3. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi rasmiy veb-sayti: https://gov.uz/oz/uzbektourism

4. O‘zbekiston Respublikasi “Hunarmand” uyushmasi rasmiy axborot materiallari: https://hunarmand.uz/

5. UNESCO. Culture and Tourism. Rasmiy veb-sayt: https://www.unesco.org/

6. UN Tourism. Cultural Tourism. Rasmiy veb-sayt: https://www.unwto.org/

7. Richards, G. (2018). Cultural Tourism: A Review of Recent Research and Trends. Journal of Hospitality and Tourism Management.